

L'església i la necròpoli de Santa Margarida (Martorell, Baix Llobregat)

ROSARIO NAVARRO I SÁEZ,
ALFRED MAURI I MARTÍ

SITUACIÓ

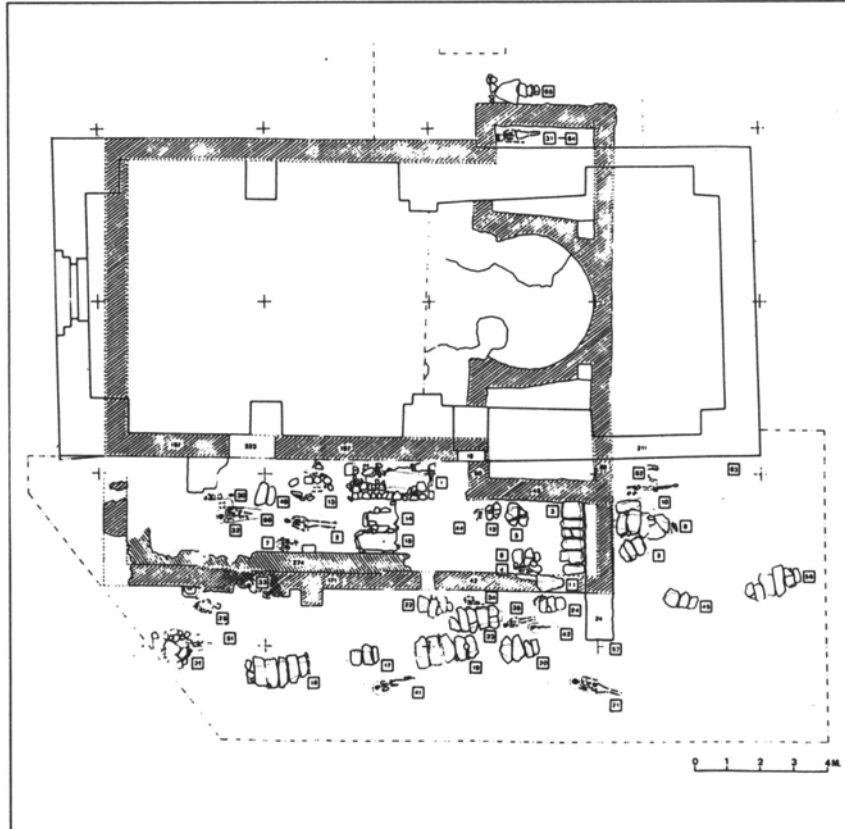
El jaciment arqueològic de Santa Margarida és situat al municipi de Martorell, a molt poca distància del nucli urbà antic, en una zona de terreny amb suau pendent al marge dret del riu Anoia.

L'església de Santa Margarida del Priorat de Sant Genís de Rocafort i una senzilla masia del segle XVII, constitueixen les construccions visibles. El territori de la parròquia de Santa Margarida, antigament independent de la de Martorell, es corresponia amb el del monestir de Sant Genís, situat dalt de la muntanya, a molt poca distància. La unitat d'aquest territori s'ha vist tallada per la construcció de l'autopista A-7, obra que ha contribuït també a una alteració profunda de la topografia original del lloc i ha esborrat les traces dels camins antics.

ANTECEDENTS

L'església de Santa Margarida va ser punt d'atracció per als excursionistes del segle passat i per als primers arqueòlegs del moment. En diverses actes de visites de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i de l'Associació d'Excursions Catalana es fa esment de la realització d'excavacions i de troballes en el lloc.¹ Les excavacions actuals han permès constatar la magnitud d'aquests treballs que, per les seves característiques i pel fet de conservar materials a la seva Casa-Museu, es poden atribuir a Francesc Santacana i Campmany, el qual les devia dur a terme vers el 1870.²

El 1972, un grup de martorellencs va iniciar treballs de recuperació del lloc, aleshores totalment abandonat, i excavacions en alguns punts de l'interior i l'exterior de l'església, les quals van permetre constatar la importància del lloc i les possibilitats que oferia per a una investigació arqueològica programada. Des del 1981 es desenvolupen anualment campanyes d'excavació dins dels programes de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la UB, primerament, i de Museus de Martorell actualment, amb el suport de l'Ajuntament de Martorell, de la Generalitat de Catalunya i del Centre d'Estudis Martorellencs.

Fig. 1. Plànol general de l'església de Santa Margarida, amb la superposició de la planta de la primera església i l'obra romànica i la zona de necròpoli excavada al costat sud.

LA METODOLOGIA DE TREBALL

La metodologia d'excavació emprada ha seguit, des dels seus inicis, els principis de l'excavació per extensió, amb documentació de cada unitat estratigràfica mitjançant fitxes, fotografies i plantes degudament acotades. L'anàlisi de la documentació gràfica de l'excavació permet seguir detalladament la seqüència estudiada.

LA PRIMERA ESSLÉSIA

L'església més antiga de Santa Margarida data de l'època de l'antiguitat tardana, si bé la seqüència estratigràfica, especialment la superposició de dos

paviments i alguna ampliació constructiva, obliga a diferenciar fases diverses, que seran precisables en datació quan l'excavació hagi culminat el seu procés extensiu i estratigràfic.

L'edifici

L'església, orientada lleugerament vers el NE, és formada per una nau rectangular, amb entrada pel costat sud, i capçalera tripartida composta per un absis central, amb planta de ferradura, i dues cambres rectangulars que sobresurten de les parets laterals de l'edifici. Les mesures totals són: 15,25 m de longitud, per 9 m d'amplada de la nau.

L'edifici és construït amb murs de pedres irregulars, un *opus incertum* que en alguns punts combina amb l'*opus spicatum*, tot rejuntat amb morter de calç i cobert per enlluït blanc. Les cantonades i els brancals de la porta sud són reforçats per grans carreus possiblement reaprofitats de l'època romana.

La capçalera era delimitada exteriorment per un mur continu en el qual destaquen dos forats separats, de forma triangular i de semicreu, que es poden definir com a *loculi* o relicaris. A l'interior de la capçalera, l'absis (3,1 m de diàmetre per 3,8 m de diàmetre màxim) és enquadrat per parets obliqües que conformen un volum trapezoïdal, sense comunicació amb les cambres laterals que s'obrien, en canvi, cap a la nau. És en aquestes parets exteriors nord i sud del presbiteri que s'han conservat dues concavitats cúbiques o armariets de possible ús litúrgic. A la cambra nord, a part, es trobaren les restes d'una tomba de caixa de teula plana.

Les campanyes del 1989 i del 1990 han deixat constància, a partir de tot un seguit de fosses, de la continuïtat d'un primer paviment de morter que s'estenia des de l'absis fins als peus de l'església. Al davant de l'absis, hi figurava l'altar, tan sols deduïble per les bases fragmentades de dues *stipites* de marbre blanc.

La superposició d'un segon paviment, a uns 30 cm respecte de l'anterior, anul·la, per ara, tot intent d'estudiar les possibles estructures i espais litúrgics de la primera església. Aquest nou paviment, d'*opus signinum*, va lligat a una nova reorganització de l'església i del seu entorn més immediat.

Per col·locar el nou altar es basteix un basament quadrangular de pedres situat aproximadament al damunt de l'anterior. De totes maneres, cal observar a l'extrem contrari del santuari, el més proper a la nau, un altre espai quadrangular definible per la superfície molt grollera del paviment, més aviat pròpia d'un *rudus*, que contrasta amb la resta del paviment, que conserva la capa superior polida i anivellada. Aquesta superfície irregular indica, potser, la manca d'un nivell més elevat i, en conseqüència, va bé per especular sobre un possible desplaçament de l'altar en aquest espai. El santuari es projecta més enllà de la base de l'arc de ferradura, i constitueix un espai quadrat que restaria protegit pels cancells o murets laterals amb petita obertura al costat nord.

Les construccions annexes

A l'angle SW dels peus de l'església hi ha un portal, amb el corresponent marge-peu (1,20 m per 0,52 m), que probablement comunicui amb un àmbit per l'oest. Malauradament la comunicació més immediata amb aquest possible àmbit queda en part destruïda per la implantació de la façana romànica, però esperem que l'excavació ens ajudi a definir la seva funció litúrgica (baptismal?). Si aquest àmbit existia ja a la primera fase, això podria explicar el fenomen que la porta principal de l'edifici s'obris al costat llarg (sud) i no a l'oest.

Adossada a la paret meridional de l'església es construeix a la segona fase, en correspondència de cotes amb la pavimentació del *signinum*, un recinte rectangular a manera de vestíbul, que s'estén des del mur oriental de la capçalera fins al SW de l'església (15,25 m de longitud per 3,75 m d'amplada). L'accés es verifica a través d'un portal situat davant la porta sud de l'església.

La necròpoli

Dins del vestíbul i adossades a la seva paret sud i a la capçalera de l'església, se situen tot un seguit de tombes de teules a doble vessant que determinen la funció funerària del recinte. L'existència d'algunes tombes per sota del nivell del *signinum* fa sospitar en un ús funerari d'aquest espai, anterior a la construcció del vestíbul.

Aquest sentit funerari apunta igualment a l'origen de l'església de Santa Margarida. La troballa, si bé molt malmesa, d'un crani infantil a sobre d'una teula plana, a una profunditat superior al primer paviment de l'església, deixa per ara oberta la pregunta entorn d'aquest possible origen.

L'ASSENTAMENT ALTOMEDIEVAL

La reutilització de la primera església

Una segona reutilització de l'església primitiva s'ha constatat tant estrictament en l'existència de paviments que reestructuren l'espai interior, com en la utilització de les estructures de tancament laterals en el moment de bastir l'església romànica al final del segle XII. L'edifici primitiu, amb reformes, es continua utilitzant en època altomedieval.

La necròpoli altomedieval

Al voltant de l'església, coincidint cronològicament amb la utilització pre-romànica de l'església primitiva, es forma una densa necròpoli en la qual s'han

pogut estudiar diverses tipologies de tomba (antropomorfes excavades a l'argila o construïdes, ovalades, etc.), tombes infantils, agrupacions possiblement de tipus familiar, indicis de sistemes de senyalització, reutilitzacions, etc. Ara per ara no es coneixen els assentaments humans en correspondència amb aquesta necròpoli.³

L'assentament altomedieval

Possiblement dins del segle XI es forma, al voltant de l'església, un nucli d'hàbitat del qual es coneixen algunes estructures, molt malmeses, i un important conjunt de sitges a què ens referirem amb detall a l'apartat següent. Les estructures fins ara estudiades no permeten fer-se una idea de la distribució general de l'espai, però sí que permeten constatar l'interès per apropar-se a l'edifici de l'església, fins i tot ocupant l'espai que fins aleshores era ocupat per la necròpoli.

D'aquestes construccions s'ha detectat el fonament de pedra sobre el qual, molt possiblement, s'aixecava una construcció de tàpia. La dispersió de ceràmica i les característiques dels sòls no permeten una identificació de la funcionalitat dels àmbits.

Les sitges i els forns

Ja el 1984 es va estudiar una sitja de considerables dimensions en un espai immediat a l'església, alhora que se'n coneixia una altra al seu interior.⁴ Les darreres campanyes han permès constatar la presència de sitges que ocupen tot l'interior de l'església, des dels paviments corresponents fins a la utilització d'època pre-romànica, amb perforació dels paviments primitius. Moltes d'aquestes sitges semblen haver estat en funcionament simultàniament. El fenomen de les sitges als interiors de l'església es constata cada vegada com més habitual per aquestes èpoques. La mida de les sitges és considerable, i s'avalua la capacitat de la més gran en uns cinc metres cúbics. Són sempre excavades a l'argila, en alguns casos tallant paviments i estrats d'utilitzacions anteriors de l'edifici. La sitja excavada a l'exterior de l'església presentava restes d'un recobriments de les parets amb morter de calç i sorra.

Han estat les sitges, encara no totalment estudiades, les que han proporcionat un material ceràmic més abundant i de millor estat de conservació. Les olles globulars i els gibrells de dimensions considerables, produïts amb pastes normalment grolleres i de cocció reductora, constitueixen les formes més habituals.

L'EVOLUCIÓ POSTERIOR

Des del segle XI, l'església de Santa Margarida forma part del territori del monestir de Sant Genís de Rocafort. Al segle XII es farà una profunda reforma

dels edificis de Sant Genís i de Santa Margarida. En aquest darrer cas tot el voltant de l'església experimenta una intensa transformació, amb l'arrasament i el cobriment de les restes d'edificacions existents al voltant, especialment al costat de migdia.

Al segle XV, l'església romànica bastida al final del segle XII ha perdut la coberta. Poc després serà reconstruïda, i s'ocuparà solament la meitat posterior de l'edifici, a més es convertirà la part anterior en pati i cementiri, en el qual abunden els enterraments dels segles XVII i XVIII.

Progressivament, Santa Margarida perd població fins a limitar-se a unes poques cases de camp disperses. El segle XIX ja només serà una ermita de Martorell, destruïda definitivament el 1936.

ACTUACIONS AMB VISTA AL FUTUR

Els treballs realitzats fins ara ens permeten constatar l'existència d'una llarga i continuada tradició d'assentament en el lloc, a la vegada que ens permet l'estudi de diversos aspectes:

- Construcció i transformació de l'església de tradició paleocristiana.
- Reutilització de l'església en època pre-romànica i continuïtat d'assentament.
- Estudi de la població present a la necròpoli, amb una llarga seqüència des d'almenys el segle VI fins al XVIII.
- Estudi de la transformació de l'assentament en època altomedieval.

Aquests aspectes no s'avaluen aïlladament, sinó en el marc d'un programa ampli d'investigació de la morfologia històrica del territori que es desenvolupa a la zona.

NOTES

1. *Excursió a Martorell y sos encontorns. 23 de novembre 1884* a Memorias de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. Vol. VIII, Barcelona, p. 545-550.

MASPONS, FRANCISCO DE S. (1886): *Excursió col·lectiva a la Conca Baixa del Noya. Acta a Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, núm. 91 a 96. Vol. VII, Barcelona, p. 130 i 131.

2. SANTACANA, FRANCESC (1909): *Catàleg il·lustrat del Museu Santacana de Martorell*. Barcelona.

3. Una primera aproximació a l'estudi de la necròpoli es pot seguir a: NAVARRO, ROSARIO I MAURI, ALFRED: «*La secuencia estratigráfica de la necrópolis de Santa Margarita (Martorell, Barcelona)*», II Congreso de Arqueología Medieval Española, Madrid, 1987, p. 570-580.

4. NAVARRO, ROSARIO I MAURI, ALFRED: *La excavación de un silo medieval en Santa Margarida. (Martorell. Barcelona)*. Osca, 1985.